

Bármi kínban – híven.
Ósi múltunk nem gyalázod,
Úgy szép az, – amilyen!
Elhagyhat az egész világ,
Hited azért mégis szilárd,
Hogy segít az Isten,
Megsegít az Isten!

Zsitvay Tibor
Élete 85. Karácsonyán, 1968.”¹⁴

Gróf Péter

Tanácsköztársaság, 1919 – Száz év távlatából

A Magyarországi Tanácsköztársaság kulturális politikája

Folyamatosság és a teljes átalakításra törekvés; a körülmények józan mérlegelése, illetve a csodavárás; ésszerű, előremutató elképzelések hangoztatása, valamint légvárakat építő, a realitásoktól elrugaszkodott, megvalósíthatatlan törekvések ellentmondásos kettőssége jellemezte a proletárdiktatúrának nevezett 1919-es egypártrendszer kulturális politikáját, amelyet a többi, korabeli szakpolitikával szemben – legalábbis néhány elemében – akár követendőnek is nevezhetnék. Egy újabb paradoxonnal élve: annak ellenére is így volt, hogy a szellemi terror légköre és a szervezett szervezetlenség már a kommün kezdetétől érezhető, 1919 májusától pedig meghatározó volt.

Mindez a korábbi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot felváltó Közoktatásügyi Népbiztosság vezetésében is megmutatkozott. Az 1919. január 22-étől a miniszteri tisztséget betöltő Kunfi Zsigmond a kommün előtt a radikális átalakítást szorgalmazók közé tartozott, ám miután március 21-ét követően is megtartotta hivatalát – immár népbiztosként –, mindinkább mérsékeltnek számított. Helyettese, a „*kommunista fordulatát*” 1918–1919 fordulóján végrehajtó ismert filozófus, Lukács György 1919 áprilisának elejétől már ugyancsak népbiztosként tevékenykedett. Akárcsak a vele együtt ebbe a pozícióba emelt – nála és Kunfinál jóval alárendeltebb szerepet játszó – társai: a kommunista agitáció szervezésén kívül nem sok vizet zavaró Szabados Sándor és a kulturális ügyek helyett a kegyetlen politikai megtorlást, a véres leszámolásokat kedvtelve irányító Szamuely Tibor. Április 5-étől június 24-ig tehát egyszerre négy közoktatásügyi népbiztos tevékenykedett a Forradalmi Kormányzótanácsnak nevezett kormányban, ami eleve magában hordozta a súrlódásokat. Közülük a legaktívabb az a Lukács György volt, aki dicstelen tetteit bonyolultán és nyakatekert módon öltöztette ideológiai köntösbe, kifejtve, hogy a bizonyosan bekövetkező

14 OSZK Kézirattár, Fond 451/3332. A cikkben közölt képeket Zsitvay Tibor unokája, Schandl Jánosné Szentgyörgyi Andrea bocsátotta rendelkezésemre, nagylelkű segítségét ezúton is szeretném megköszönni.

jót, azaz a kommunizmus győzelmét akár rossz eszközökkel is kötelesek szolgálni. Június 24-étől viszont a Tanácsköztársaság bukásáig az intrikusságáról és arroganciájáról ismert – 1918 októberének végén a haderő felbomlását nagyban elősegítő katonatanácsok létrehozásával kétes érdemeket szerzett – Pogány József immár egyedülként büszkélkedhetett a népbiztosi címmel.

A népbiztosság nyolc csoportra, ezen belül ügyosztályokra tagolódott. A nyolc csoportból hat az oktatással, egy-egy pedig a művészeti kérdésekkel, illetve „a szocializmus állami

propagandájával” foglalkozott. A kulturális igazgatás népbiztosságon kívüli szerveként működött a már elnevezésében is meglehetősen furcsa Szellemi Termékek Országos Tanácsa, amely a sajtótermékek kiadását engedélyezte és irányította, illetve az irodalompolitika központi intézménye volt, s számos további szervezeti egységet foglalt magában. Mellette szintén bonyolult felépítésű szervezetek alakultak: az országos könyvtárügyi, valamint levéltári tanácsok, az Országos Műemléki Hivatal, a Társadalmiasított Mozgóképzemek Központi Üzemvezető Tanácsa, a Testnevelési Ügyek Direktóriuma, az Országos Gyermeküdülési Hivatal és az Országos Iskolai Gyermekvédelmi Központ. További testületi szervek – főleg a kulturális javak és intézmények állami tulajdonba vételének végrehajtására – szintén kulturális feladatokat láttak el, mint például a Színházakat Szocializáló Bizottság, a Műtárgyakat Társadalmiasító Bizottság, a műalkotások árát megállapító Állandó Vásárlási Bizottság vagy az állami propagandát koordináló Országos Propaganda Bizottság, illetve az Oktató Központ. Emellett írói, művészeti és múzeumi direktoriumokat is létrehoztak, amelyek ugyancsak a közoktatásügyi népbiztossághoz tartoztak.

Kunfi Zsigmond
(Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár)

A gyakran egymáshoz hasonló feladatot ellátó és a másik munkáját is átfedő – olykor inkább akadályozó – intézményhálózat tovább mélyítette a kulturális igazgatásban amúgy is meglévő káoszt. Ennek következtében még a meggyőződéses kommunista, Lengyel József is úgy vélte: „Kultúrbürokrácia, szovjetbürokrácia dühöng a közoktatásügyi népbiztosságnál is.” (Kultúrbürokrácia. *Vörös Ujság* 1919. július 3.)

A szovjet példákra, főleg Lunacsarszkijra előszeretettel hivatkozó kultúrpolitikusok közül Lukács György – *Taktika és ethika* című tanulmányában – már a Tanácsköztársaság előtt körvonalazta, milyen alapelvek határozzák meg gondolkodását. Megállapította: „[...] vannak helyzetek – tragikus helyzetek –, amelyekben lehetetlen úgy cselekedni, hogy bűnt ne kövessünk el. [...] gyilkolni nem szabad, feltétlen és megbocsáthatatlan bűn, de elkerülhetetlenül szükséges; nem szabad megtenni, de meg kell tenni”, a végső cél, a kommunizmus megvalósítása érdekében. Kunfi Zsigmond 1919 áprilisában nála sokkal szelídebben, indokolatlanul reménykedve nyilatkozott: „Minden egyébre lehet azt mondani, hogy a proletariátus nagy harcában csak eszköz – a kultúra, az már cél. Az elkövetkező egy év alatt most többet fog tenni a magyar proletariátus a kultúráért, mint a kapitalista uralom, minden cselekedetét és minden kormányát beleszámítva, az elmúlt ötven év alatt.” (Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztos nyilatkozata. *Fáklya* 1919. április 20.) Révai József – a

Rákosi-korszak későbbi kultúrpapája – Kunfinál sokkal nyersebben és őszintébben fogalmazott, amikor *Polgári forradalom – Proletárforradalom* című brosúrájában kijelentette: „A szellemi erőszak abból áll, hogy a nevelést a proletariátus a maga osztálycéljainak a szolgálatába állítja.” Ez bizony tiszta beszéd volt, amelyhez Révai hozzátette, hogy a fizikai erőszak a proletárállam fennmaradásának rövid, a szellemi erőszak viszont hosszú távú biztosítéka.

Ennek jegyében érvényesült az a szimbolikus – többnyire viszont nagyon is direkt – politika, amely az intézmények, utcák átnevezésében, a május 1-jei budapesti és vidéki ünnepek koreográfiájában, a sok kiváló művet alkotó plakátművészetben, a filmekben vagy éppen a közoktatásügyi népbiztosság kiadásában megjelenő brosúrák tömegében nyilvánult meg. A polgári sajtótermékeket fokozatosan betiltották, s bár a párton belüli viták napvilágot láthattak, ezen kívül semmiféle helye nem maradt a kritikának. Miként Lukács György megint csak „*dialektikusan*” kifejtette: „*És itt ne vesszen meg senkit az, hogy a proletariátus a diktatúra előtt a sajtószabadságért küzdött. Az a küzdelem éppen úgy az osztályharc egy fázisa volt, mint például a választójogért való küzdelem, mely értelmét veszítette abban a pillanatban, amikor a forradalmi fejlődés ezt a fázist meghaladta. [...] A szocialista sajtó sohasem ismerte el tudniillik a burzsoázia vélemény-szabadságát.*” (Sajtószabadság és kapitalizmus. *Vörös Újság* 1919. július 10.)

A közoktatás terén a fő törésvonalat az egyházak dominanciáját az egyik pillanatról a másikra megtörő államosítás jelentette. Az egyházi vagyonnak ugyanez lett a sorsa, s bár a kötelező iskolai hitoktatás megtartását vagy eltörlését a tanácsok népművelési osztályaira bízták, azok a felülről érkező javaslatok alapján a hittant a legtöbb helyen megszüntették. Az egyházi személyek csak akkor oktathattak tovább, ha világiakká váltak, és – átképzésen átesve – vállalták a kommun szolgálatát. Miként a Tanácsköztársaságot valójában irányító külügyi népbiztos, Kun Béla 1919. június 13-án az országos pártgyűlésen hangsúlyozta: „[...] *a proletárdiktatúra egyrésztől egy a termelést erőszakkal tenyésztő és fejlesztő intézmény, de másrésztől a proletárdiktatúrának egy, a szocializmusra nevelő intézetnek kell lennie és az iskolát a szocializmusra való nevelés szolgálatába kell állítani.*” Ennek megfelelően kívánták az ideológiai jellegű tárgyak, mindenekelőtt a történelem tanterveit mindenestül megváltoztatni, azaz jórészt az osztályharcok bemutatására redukálni. A tanítók és a tanárok feladatáról szintén Kun Béla közölte, hogy ezek „[...] *világosak. Nagyon egyszerűen foglalhatom össze. Elvégezni azt, amit a proletárállam parancsol. Elvégezni az iskolának a szocializmusra való nevelés szolgálatába állítását.*” (*A proletárdiktatúra és a tanítótság.*

Lukács György
(Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár)

Szabados Sándor
(Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár)

Kun Béla előadása a tanítók előadóképző tanfolyamán [1919. július 4-én], megjelent a Közoktatásügyi Népbiztosság kiadásában.)

A népbiztosság június közepi rendelete alapján minden „tanító”-nak – ahogy a népiszkolai oktatóktól az egyetemi professzorokig egységesen hívták őket – meg kellett ismerkedni a kapitalizmus fejlődésének alapelveivel, illetve a kommunista társadalom feladataival és eszméivel. Marx, Engels és Buharin műveit kellett feldolgozniuk, s – külön díjazás mellett – a „népfelvilágosításban” is aktívan részt kellett venniük. Ezen túl, mint az *Uj Korszak* című lap felhívásából is megtudhatták: „Minden öntudatos proletárnak – így elsősorban tanító elvtársainknak – eminens kötelessége ma a legéberebb figyelemmel kísérni minden mozgolódást, alattomos kísérletet, mely a népuralom léte és fennmaradása ellen irányul. Azonnal föl kell jelenteni az ellenforradalom szítóit [...]”

Ugyanakkor számos támogatandó intézkedés született e rövid időszak alatt. Az óvodák „játékkisiskolákká” váltak, általánossá kívánták őket tenni, s a kisgyermekes szórakozását – társadalmi helyzetüktől függetlenül – vándor mesemondók, bábszínház és nekik szóló mozielőadások szolgálták országszerte. A gyermekvédelemre, a speciális nevelésre szorulóakra is erősen figyeltek. A nem kellően átgondolt, teljes államosítás eredményeként mintegy 1600 községben 3000 osztatlan iskolát – amelyben a tanító egyszerre kellett foglalkozzon a 6–10 esztendő közötti nebulókat jelentő négy osztállyal – alakítottak osztottá. Ezt az tette lehetővé, hogy a korábban rengeteg községben különállóan, felekezeti alapon szerveződő iskolákat egyesítették, így megnőtt az egy intézményben dolgozó tanerők száma. Persze ehhez az is hozzájárult, hogy 1200, a történelmi Magyarország megszállt területeiről érkező tanítót is elhelyeztek, illetve a korábbi szakmaikban feleslegessé vált értelmiségieket – mint például az elbocsátott újságírókat – szintén erre a pályára kívántak terelni. A népiskolát nyolc évfolyamosra, legfeljebb negyvenfős osztályokban, alsó és felső tagozatra osztva szeretnék volna bővíteni, a tankötelezettség korhatárát pedig fokozatosan tizenhét évre akarták fölemelni. A holt nyelvek helyett a modernnek tanítását sürgették, az oktatás és a termelőmunka összekapcsolásának jegyében munkaiskolákat alakítottak volna ki.

Szamuely Tibor
(Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Fényképtár)

A középiskolák átfogó reformját is előkészítették. A négyéves műhelyiskolának (szakközépiskolának) három típusa: ipari, mezőgazdasági és elosztóüzemi (azaz kereskedelmi) lett volna, a felsőfokú tanulmányokra az ötéves és kéttagozatú gimnázium készített volna elő. Itt be kívánták vezetni a szocializmus alapelveiről szóló tantárgyat is. Meglehetősen érdekes rendelkezésként megszüntették az érettségit, így a felsőoktatásba e nélkül is bekerülhettek volna a fiatalok.

Mindezek alapján 1919 végén a kiváló konzervatív pe-

dagógus és neveléstörténész, Fináczy Ernő is elismerte, hogy nemzetellenessége és túlpolitizáltsága dacára „[...] az [1867-es] alkotmány helyreállta óta – talán Eötvös József kivételével – nem volt közoktatásiügyi miniszter, aki a közoktatást oly egységesen fogta volna fel és oly egységben látta meg, mint – sajnos, pártpolitikai indítékokból – a népbiztosság. [...] az iskolai életnek úgyszólván minden oldalára kiterjesztette figyelmét: tervezeteket készített a testi nevelésről, az énekoktatásról, az ifjúsági olvasmányokról és könyvtárakról, a munkaoktatásról, a népiskolai »fonalas munkákról«, az iskolai műhelyekről, egy központi iparoktatási telepről, az iskolák építéséről, a kisegítő és erdei iskolák helyiségeiről.” (Fináczy Ernő: Négy hónap a magyar közoktatás történetéből. *Magyar Pedagógia* 1919. november–december.)

A budapesti tudományegyetem autonómiáját már a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt másfél hónappal megszüntették, a kommün alatt pedig az egész felsőoktatást igyekeztek megtisztítani a „burzsoá tudományt” és a „klerikalizmust” hirdető professzoroktól. Az 1912-ben alapított debreceni és pozsonyi univerzitások még nagyon alacsony létszámmal működtek, ráadásul az utóbbi 1919 legelején csehszlovák fennhatóság alá került, miként 1918 karácsonyán román kézbe az 1872-ben létesített kolozsvári egyetem. A selmecbányai bányászati és erdészeti főiskola 1918 végén, 1919 elején menekült Magyarországra (a pozsonyi és a kolozsvári egyetem majd a Tanácsköztársaság után tett ugyanígy), ezért átmenetileg a budapesti tudományegyetem maradt az egyetlen nagyobb felsőoktatási intézmény. Itt az eltávolított – többnyire egyébként neves – tanárok helyére olyan kiválóságokat neveztek ki – gyakran a képzési követelményeket sem figyelembe véve –, mint Babits Mihály (modern magyar irodalom és világirodalom), Fülep Lajos (olasz nyelv és irodalom), Meller Simon (művészettörténet), Hevesy György (fizikai kémia) vagy a tanszékét el sem foglaló Szekfű Gyula. A tanítóképző főiskolán Mannheim Károly (filozófia), Hauser Arnold (irodalomelmélet), Trostler József (német nyelv és irodalom), Benedek Marcell (francia nyelv és irodalom), Pólya György (matematika) és Gorka Sándor (állattan) jutottak katedrához – többen közülük a kommün bukása után emigráltak, és nemzetközi karriert futottak be.

Szétválasztották volna a tanár- és a tudósképzést, a jogi karokon és akadémiákon viszont szüneteltették az oktatást, arra is hivatkozva, hogy az igazságos kommunista társadalomban nem lesz szükség a burzsoá jogtudományra. A hittudományi karok működését felfüggesztették, ám az egyházak a saját költségükön továbbra is fenntarhatták volna azokat. Persze az illetékesek is tökéletesen tisztában voltak azzal, hogy ez már azért sem lehetséges, mert az egyházakat szinte a teljes vagyonuktól megfosztották... A moszkvai munkásegyletem mintájára 1919. május 3-án megnyitották a munkáskaderek képzését szolgáló Marx–Engels Munkásegyletemet, amelynek hallgatói kizárólag a proletárok közül kerülhettek ki. Mindeközben április 14-én Lukács György értesítette a Magyar Tudományos Akadémia elnökét, Berzeviczy Albertet, hogy a tudós testület – közelgő átszervezésére hivatkozva – „mindennemű működését” megszakítják.

Az ugyancsak államosított és központosított, bonyolult szervezeti keretekbe kényszerített és cenzúrára ítélt művészeti élet az egyik leginkább feldolgozott területe a kommün történetének, így ezzel itt nem foglalkozom. Kétségtelen, hogy a korszak neves írói, képzőművészei, zenészei, filmesei szinte valamennyien érdeklődéssel várták vagy egyenesen üdvözölték a Tanácsköztársaságot. Részben meggyőződésből, részben pedig alkalmazkodóképességük miatt, hiszen egy művész általában a nehéz körülmények között, akár elengedhetetlen politikai légkörben is alkotásra és nyilvánosságra vágyik. Ráadásul sokan a történelmi Magyarországhoz tartozó területek – ha nem is teljességének – visszaszerzésében bizakodtak. Ám közülük még a kifejezetten baloldali érzelműek is hamarosan szembesültek azzal, hogy a terror szellemi téren is érvényesül. Ezért – és a diktatúra belső és külső

helyzetének fokozatos gyengülése miatt – májustól mind többen hallgattak el, ábrándultak ki és vonultak passzivitásba.

A kommün kulturális politikájáról az ítéletet az egyik főszereplő, Kunfi Zsigmond még népbiztosként mondta ki 1919. június 13-án, az országos pártgyűlésen: *„A szellemi élet, kultúra, tudomány-, irodalom és művészet terén – állította – az erőszak alkalmazásának helye egyáltalán nem vagy csak a legkisebb mértékben és végső szükség esetéit lehet. Szerintem a tudományos, irodalmi és művészeti élet a szabadságnak egy bizonyos légköre nélkül ki nem fejlődhetik; a proletariátus diktatúrájának ebben a tíz hetében minden szellemi és tudományos élet abszolút pangása észlelhető, rémület ül azokon az embereken, akiknek produkálni kellene és tudnának is, [...] valóságos szellemi bénaság ül minden szellemi munkán és ez olyan dolog, amelyet nincsen okunk fönttartani.”*

Bár Rákosi Mátyás és Lukács György másnap keményen támadták e mondatokat, Kunfi bírálata felettebb jogos volt. Miként a kommün alatt egyetemi tanárrá kinevezett, emiatt annak bukása után meghurcolt Babits Mihály *Magyar költő 1919-ben* című tanulmányában emlékezett: *„Kísértetes idők voltak ezek! [...] Irtózatot pusztulást hoztak minden magyarságra, nagyobbat mint a tatár, nagyobbat mint Mohács, nagyobbat mint a világháború! [...] A Tömegek Diktatúrája dúlt. Fojtó, iszonyatos csönd az egész országon: siralomház csöndje. [...] Evangéliumot hirdettek s Apokalipszis jött... Itt voltak újra: a népek Kivetettjei; a kultúra Blazírtjai; a rajongó és okoskodó zsidók. Tabula rasát akartak csinálni... s egy új, ezer esztendő középkortól féltünk. Új civilizációt ordítottak s már romboltak mindent, amit a háború meghagyott. [...] ha azt mondjuk: »a jog burzsoá fogalom«, ha a forradalom egyetlen törvényét emeljük e fölé – azaz az önkény egyetlen törvényét –: az már a káosz: teljes lerombolás, újrakezdése az épületnek, melyet kerek kétezer esztendő kellett: építeni! Lehet-e még egyszer fölépíteni? S érdemes-e? ahol az utód minden pillanatban mást gondolhat, s ledöntheti.”*

Kunfi és Babits szavai s az előzőekben mondottak alapján tehát határozottan vissza kell utasítani azt a manapság ismét lábra kapó, újbaloldali, revizionista értékelést, miszerint a kommün és a kulturális élet akkori vezetőit a humanista idealizmus vezette, szépet és hasznosat álmodtak, csak a végrehajtásba csúszott némi hiba... A korábban dicsőségesnek nevezett 133 nap hamisítatlan diktatúra, s bizony a XX. századi magyar történelem egyik mélypontja volt, jó néhány pozitív intézkedése ellenére is.

A hatalmat a proletariátus nevében gyakorló párt vezetői jórészt olyan, magukat korábban háttérbe szorítottoknak érző középosztálybeliekből kerültek ki, akik tudományosnak vélt, torz elképzeléseik alapján rendkívül türelmetlenül, a fizikai és a szellemi terror eszközeivel igyekeztek az egész társadalmat gyökeresen átalakítani. Ehhez társult, hogy körükben az izraelita származásúak aránya jóval több, mint a tízszerese volt a zsidók lakosságon belüli részesedésének, s emiatt széles néprétegek nevezték és ítélték zsidóuralomnak a Tanácsköztársaságot. Ez még akkor is így volt, ha sokan tisztában voltak vele, hogy a kommün hangadóinak döntő többsége az ateizmus és a proletár nemzetköziség szellemében megtagadta a zsidóságot; ám akkoriban mindenki számon tartotta, ki melyik felekezet tagjaként született. Ezért a keresztény magyar értelmiség és a közvélemény általános – az ennél sokkal bonyolultabb folyamatokat leegyszerűsítő – reakciója és magyarázata az volt, hogy a gazdasági és a kulturális élet kulcspozícióit a XIX. század végére, XX. század elejére elfoglaló zsidóság immár a politikai irányítást is magához szeretné ragadni.

Mindennek rendkívül súlyos következményei lettek: az 1919 őszétől a bűvópatakként már addig is ható antiszemitizmus rendkívüli fölerősödése; a két világháború között a baloldali gondolkodás diszkreditálása és a zsidósággal való azonosítása; a napjainkig ható

népi-urbánus viták szokatlan hevesége; a modernizáció és a tradicionalizmus sokszor manapság is megnyilvánuló ellentétpárja. 1947-től az 1980-as évek végéig pedig – a Tanácsköztársaság eszméihez való részbeni visszakanyarodás eredményeként – a másként gondolkodók és a konzervatív ideológiák teljes háttérbe szorítása, majd 1990-től, immár a szabad véleménynyilvánítás jegyében a jó száz éves múltra visszatekintő viták heveny és érzelmileg túlfűtött kiújulása. Abban, hogy ez így alakult, a Tanácsköztársaság (kulturális) politikájának és az azt követő, 1919–1920-as, gyakran szélsőséges visszahatásnak is döntő szerepe volt. Akkor sem, de manapság sem szűrik le a régi tapasztalat lényegét, hogy a történelem és a politika fekete-fehér szemlélete és értelmezése sohasem vezet jóra.

Ujváry Gábor

Berzeviczy Albert és az 1919-es proletárdiktatúra

Közép-Európa első szovjet típusú hatalma, az 1919. március 21-én puccszerűen uralomra jutott Magyarországi Tanácsköztársaság fennállásának 133 napja során egy bolsevik típusú totális átalakulást kívánt véghezvinni, megtörve a magyar történelem folyamatosságát.¹ A társadalom igen jelentős része szembehelyezkedett az internacionalista és antiklerikális, a magántulajdon minél teljesebb felszámolására törekvő rendszerrel.² Közéjük tartozott az egyik legrégebbi – a XIII. századból eredeztetett – magyar nemesi családból származó berzevicei és kakaslovnici Berzeviczy Albert is, korábbi vallás- és közoktatásügyi miniszter (1903–1905), képviselőházi elnök (1910–1911), a Magyar Olimpiai Bizottság alapító elnöke (1895–1904), továbbá a Magyar Tudományos Akadémia mindmáig leghosszabb ideig hivatalban lévő vezetője (1905–1936).³

A Sáros vármegyei dzsentrísaládban született – és a neves festővel, Szinyei Merse Pállal elsőfokú unokatestvénységben álló – Berzeviczy Albert politikai gondolkodása, társadalom- és világmérete a XIX. századi konzervatív–liberális eszmerendszerben gyökeredzett. Az 1867-es kiegyezés révén létrejött dualista rendszer feltétlen híve volt, mivel abban látta a szláv és germán népek közé ékelődött magyarság megmaradásának zálogát. Politikai idolyának az egykori kétszeres miniszterelnököt (1903–1905, 1913–1917), gróf Tisza Istvánt tartotta. A kétközpontú állam 1918 őszén végbement összeomlása, illetve Tisza István meggyilkolása után a kormányfői székbe került gróf Károlyi Mihályt viszont a kabinetjével együtt

*Berzeviczy Albert 1915-ben
(Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár)*

1 *Romsics Ignác: A Nagy Háború és az 1918–19-es magyarországi forradalmak.* Helikon Kiadó, Budapest, 2018. 303.

2 *Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 127–129.

3 *Berzeviczy Albert életútját bővebben lásd Gali Máté: Berzeviczy Albert. A márványarcú miniszter.* Szépművészeti Könyvek, Budapest, 2017.